

УДК 330.101

Грициняк О. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРО РОЛЬ БЮДЖЕТУ У ФІНАНСУВАННІ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ

У даній статті розглядається роль бюджетного фінансування у фінансуванні освіти і науки України. Автор досліджує суть бюджету, його значення як макроекономічного інструмента впливу на економічну політику держави. У статті показано вплив освіти на робочу силу, а також аналізується рівень бюджетних видатків в порівнянні з європейськими країнами.

Ключові слова: освіта, бюджет, видатки, фінансування, навчальні заклади.

Постановка проблеми. Ми підтримуємо точку зору тих вчених, які вважають, що бюджет є фундаментальною підвалиною цивілізації, ефективним знаряддям здійснення державної політики, спрямованої на забезпечення життєдіяльності суспільства, і, насамперед, процесів розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту між різними верствами населення, окремими господарськими структурами й територіями; усунення вад ринкових механізмів щодо розміщення ресурсів і забезпечення суспільними благами; стимулювання ділової та інвестиційної активності; підтримання рівня зайнятості, стабілізації економічного стану в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні й економіко-організаційні аспекти дослідження бюджетних видатків на фінансування освіти і науки розглянуто в працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Г. Беккер, Д. Богині, В. Гой, О. Грішнєвої, М. Долішнього, С. Дятлова, М. Євтушенко, Р. Капелюшнікова, О. Кундицького, В. Куценко, С. Лібанової, Я. Мінсера, С. Тютюнникова, О. Стефанишин, Т. Шульца та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток ринкової економіки вимагає теоретичного осмислення і практичного дослідження ролі державних фінансів і їх основних бюджету, зокрема у підготовці кваліфікованої робочої сили.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначити залежність між фінансуванням освіти і науки та якості робочої сили, та роль бюджету в даному процесі.

Виклад основних результатів дослідження. Трактуючи бюджету в сучасній економічній літературі різними вченими подається по-різному. Так, в Економічній енциклопедії бюджет (англ. budget – буквально сумка) – визнана або прийнята таблиця, відомість доходів і видатків економічного суб'єкта за певний період часу (переважно за рік), що має офіційну силу [4, с. 119]. У той же час державний бюджет – кошторис щорічних доходів і видатків держави, заздалегідь розроблений урядом і затверджений законом [4, с. 120]. Також в економічній літературі бюджет розглядається як фонд фінансових ресурсів, який перебуває у розпорядженні органів виконавчої влади певного рівня й використовується для виконання покладених на них функцій, передбачених конституцією [3, с. 12-17]. Однак найбільш універсальне визначення державного бюджету, на нашу думку, подано в Бюджетному кодексі, у відповідності до якого: «Бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самовряду-

вання протягом бюджетного періоду» [2]. Отже, бюджет – це грошове вираження збалансованого розпису доходів і видатків держави для досягнення нею своїх цілей.

Як макроекономічний інструмент, бюджет здатний кількісно і якісно впливати на різні суспільні процеси, в тому числі і на процес підготовки кваліфікованої робочої сили. Кількісний вплив характеризується пропорціями бюджетних ресурсів, що мобілізуються, розподіляються і використовуються, якісний – його впливом на матеріальні інтереси робочої сили, через форми організації бюджетної системи.

У своєму твердженні ми виходимо з того, що основними функціями бюджету є:

- перерозподільна, пов'язана з варіюванням величини національного доходу між виробничою і невиробничою сферами, в територіальному і галузевому розрізі, найбільш значимими в даний період розвитку країни галузями економіки, їх видами та підвидами;

- регулююча, що відображає процес першочергового спрямування коштів на розвиток пріоритетних галузей національної економіки, і що виявляється в можливості цілеспрямовано й безпосередньо впливати через державні витрати (замовлення, асигнування, субсидії, субвенції) на різні стадії суспільного відтворення (виробництво, обмін, розподіл, споживання), на сукупний попит і пропозицію, накопичення і заощадження;

- соціальна, що полягає в підвищенні рівня і якості життя населення (зниження безробіття, зростання розмірів соціальних допомог, зниження смертності, підвищення пенсій і т.п.); у здійсненні соціальної підтримки слабо захищених верств населення (пенсіонерів, інвалідів, студентів, малозабезпечених сімей), в наданні гарантії соціальних і економічних прав громадян країни, у проведенні активної соціальної політики, що забезпечує адресну захист нужденних у ній верств населення;

- контрольна, що включає в себе нагляд суспільства за цільовим та адресним витрачанням бюджетних коштів, за відповідністю розміру централізованих фінансових ресурсів держави обсягом його потреб, за дівією бюджетного процесу, в якому повинні «висвічуватися» слабкі місця, «больові точки» в економіці країни [11, с. 17].

У відповідності до вищезазначених функцій, за допомогою бюджету можемо здійснювати процес регулювання кваліфікованої робочої сили. Вплив бюджетного регулювання на підготовку кваліфікованої робочої сили проявляється через бюджетне фінансування і полягає у забезпеченні належного її економічного і соціального розвитку, направлено на досягнення поступального розвитку суспільства. Бюджетне фінансування підготовки кваліфікованої робочої сили охоплює всі видатки

держави, пов'язані зі складом, структурою і якістю робочої сили в національній економіці.

Незалежно від джерел формування грошових коштів, бюджетне фінансування здійснюється на основі певних принципів до яких слід віднести принцип плановості, цільового використання коштів, безповоротності, безоплатності, справедливості і неупередженості, публічності та прозорості, контрольованості.

На нашу думку, механізм бюджетного фінансування підготовки кваліфікованої робочої сили в умовах сьогодення повинен враховувати наступні аспекти:

- ринкову природу відносин у розподілі фінансових ресурсів держави;

- усвідомлення того, що певна частка структур, які впливають на кваліфікацію робочої сили перебувають у приватній власності і у процесі підготовки робочої сили державі належить опосередкована роль;

- визнання необхідності і посилення ролі бюджетного фінансування в процесі підготовки кваліфікованої робочої сили.

Фінансування освіти і науки є однією із визначальних умов у підготовці кваліфікованої робочої сили, основою економічного розвитку суспільства і Держави загалом. Наше твердження ґрунтується на тому, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [6]. Питання впливу освіти на розвиток робочої сили у вітчизняній і зарубіжній літературі досліджується вже давно. Так, відомі дослідники Т. Шульц та Г. Беккер розглядають освіту як вид інвестицій. На думку вчених освіта – це інвестування в індивідів, що породжує віддачу, як і будь-які інші капіталовкладення [7, с. 54]. Дослідження, проведені вищезазначеними вченими, підтвердили, що найбільша ефективність від вкладених ресурсів спостерігається при інвестуванні у дошкільну, початкову і середню освіту. Крім того, майже 30% приросту ВВП країни отримують за рахунок фінансування початкової і середньої освіти. В той же час фінансування вищої освіти сприяє росту ВВП від 8–15% [7, с. 54].

Подібної точки зору дотримується і відомий академік Л. Абалкін. На його думку, освітній потенціал відіграє ключову роль у розвитку суспільств, визначає його інтелектуально-професійні характеристики, самореалізацію особистості та її рівень культури [1, с. 43].

Аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду показав, що якщо країна прагне стати конкурентоспроможною на світовому ринку вона зобов'язана підтримувати науково-технічний прогрес і освітній потенціал робочої сили на належному рівні.

Так, за даними Світового банку, зростання середнього рівня освіти робочої сили на один рік приводить до зростання ВВП на 9%. Дане твердження відноситься тільки до перших трьох років навчання. Подальша ефективність навчання робочої сили зменшується. Так зростання ВВП при наступних трьох роках навчання робочої сили становитиме 12% або 4% за кожен рік навчання.

Таким чином, враховуючи все вищесказане можемо стверджувати, що вплив освіти на підготовку кваліфікованої робочої сили в Україні є незаперечним. До основних причин, які спонукають державу фінансувати дану галузь, на нашу думку, слід віднести:

- гарантований рівень освіти сприяє виконанню державою своїх обов'язків перед громадянами у відповідності до Конституції;

- завдяки підвищенню освітньо-кваліфікаційного рівня робочої сили зростає добробут громадян і держави в цілому і це також входить до основних завдань державного управління;

- недосконалість ринкового механізму. Ринок не враховує потреби і інтереси всього суспільства і оскільки суспільна вигода від освіти є значно вищою від індивідуальної вигоди членів суспільства, тому фінансування і підтримка освіти з боку держави є необхідною умовою її подальшого розвитку.

Принципи державної політики щодо освіти закріплені в Законі України «Про освіту», прийнятому 23 травня 1991 р., та у змінах і доповненнях від 23 березня 1996 р.

Україна володіє достатньо розгалуженою системою державної освіти, що відповідає сучасному рівню розвинених країн світу. Водночас належний розвиток освіти потребує значних фінансових ресурсів.

Для визначення рівня фінансування освіти в Україні проведемо дослідження видаткової частини бюджетів на дану галузь. Видатки на освіту в Україні за останні десять років номінально збільшуються (див. табл. 1). У той же час дослідження, проведені нами, дозволяють стверджувати, що протягом перших років незалежності фінансування освіти скоротилося майже у три рази. Так, якщо у 1993 р. за паритетом купівельної спроможності вони становили 228,7 то у 1999 р. лише 83,0 дол. США на душу населення.

Як свідчать дані таблиці, частка видатків на освіту у вартості ВВП у 2009-2010 рр. була найвищою. Проте причиною такого стану стало не різке збільшення фінансування освіти, а уповільнення темпів росту ВВП. Крім того, збільшення видатків на освіту в основному пов'язано з тим, що поряд зі збільшенням видатків на оплату праці у зв'язку зі зростанням мінімальної заробітної плати було встановлено надбавку у розмірі 20% посадового окладу викладачам професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, керівникам та за-

Таблиця 1

Структура бюджетних видатків зведеного бюджету на освіту в Україні

Роки	2002	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Всього державний	4988,9	9932,8	12122,1	15149,7	21554,3	23925,7	28807,5	27232,7
у % до ВВП	2,2	2,2	2,2	2,1	2,2	2,6	2,6	2,0
у % до зведеного	40,7	37,1	35,9	34,2	35,4	35,8	36,1	31,6
Всього зведених	42268,3	26801,8	33785,0	44333,6	60959,4	66773,6	79826,0	86253,6
у % до ВВП	18,7	6,0	6,2	6,1	6,4	7,3	7,4	6,6

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних

ступникам керівників зазначених закладів, а також зі збільшенням стипендій для учнів професійно-технічних навчальних закладів і студентів вищих навчальних закладів у зв'язку з індексацією стипендій.

Для порівняння, загальні видатки на освіту у 2009 році в деяких країнах заходу становили: США – 5,4%, Фінляндії – 6,8%, Англії – 5,6%, Німеччині – 5,1%, Польщі – 5,1%, Ізраїль – 5,8 [12]. Аналізуючи вищевказані дані можемо стверджувати, що бюджетні видатки на освіту в Україні по відношенню до ВВП є вищими за середньосвітові показники. Більшою є також частка видатків на освіту у загальному обсязі бюджетних видатків. Отже, за умови збереження існуючих тенденцій, ключовими для України є забезпечення стабільного зростання ВВП та бюджетних видатків у цілому. Це призведе до зростання абсолютних сум видатків на освіту та видатків у розрахунку на одну особу. Разом з тим необхідно зазначити, що потребує удосконалення розподіл бюджетних коштів, які витрачаються на освіту.

Основними витратними статтями бюджету були і залишаються асигнування на середню освіту (42% витрат), вищу освіту (30%), дошкільну освіту (12%) та професійно-технічне навчання (6%) (рис. 1). 4% витрачається на позашкільну освіту й роботу з дітьми, ще 1% – на післядипломну освіту. На думку окремих вчених, така структура видатків є досить раціональною, але, зважаючи на неналежне фінансування, недостатньою для забезпечення гідної освіти [6].

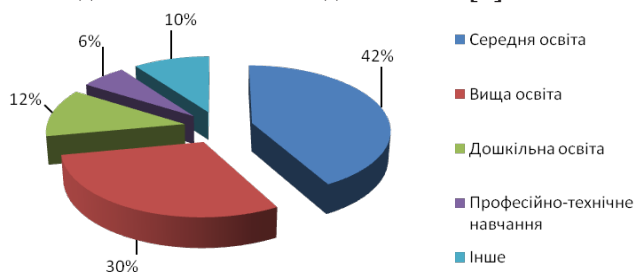

Рис. 1. Структура витрат Державного бюджету на освіту

Як видно з рис. 1, понад 40% бюджетних коштів направляється на фінансування середньої освіти, яка є основою професійної підготовки робочої сили. У даному випадку слід зазначити, що вплив шкільної освіти на кваліфікацію робочої сили є найбільший і в порівнянні з роком заводського стажу перевищує його на 2,26 рази, а вигоди, отриманні від зростання продуктивності праці

перевищують відповідні витрати держави у 27,6 рази [10, с. 285].

Щодо вищої освіти, то заданими ЮНЕСКО, для забезпечення сталого економічного розвитку частка працездатного населення з вищою освітою має сягати 40-60% [12, с. 188]. Аналіз фінансування інституту вищої освіти в Україні засвідчив, що воно є вкрай незадовільним і потребує вдосконалення. Відповідно держава втрачає передові позиції щодо рівня освіченості громадян, скорочуються масштаби та рівень якості підготовки науково-педагогічних кадрів, помітно погіршуються умови для творчої роботи вчених та викладачів. У даному контексті важко не погодитися з академіком І. Лукиновим, який зазначає, що держава, у якій недооцінюється роль інтелекту і могутня каталізуюча функція науки в прогресивних перетвореннях, неминуче втрачає своє майбутнє. За подібних обставин держава опиняється на узбіччі науково-технічного і суспільного розвитку, потрапляє у цілковиту залежність від економічно і технологічно розвинених країн [9, с. 298]. Реальне бюджетне фінансування освіти не відповідає вимогам і нормам Закону України «Про освіту», де цей показник становить 10% ВВП [6]. Ситуація із фінансуванням вищої освіти є одним із визначальних чинників впливу на вищі навчальні заклади України (див табл. 2).

Аналіз вищевказаної таблиці засвідчив, що за останні вісім років кількість студентів I-II рівня акредитації невинно зменшується – на 160 тис. Крім того, зменшується кількість і самих закладів – на 117. Якщо у 2005/06 рр. на один ВНЗ I-II рівня акредитації припадало в середньому 834 студенти, то в 2012/13 рр. це число становить 705 студентів. Щодо ВНЗ III-IV рівнів акредитації, то тут скорочення відбулося з 6387 до 5229 студентів за аналогічний період.

Крім того, як показує аналіз витратків зведеного бюджету за економічною структурою, понад 90% державних інвестицій в освіту спрямовується на поточні видатки, з них – переважна частина – на виплату заробітної плати та нарахування на неї, які зростають внаслідок інфляційних процесів. Така структура видатків не забезпечує достатньої можливості для перерозподілу ресурсів на користь тих, які безпосередньо визначають якість освітніх послуг (підвищення кваліфікації освітян, розширення та оновлення ресурсної бази навчальних закладів, впровадження новітніх технологій) та сприяють вдосконаленню освітньої інфраструктури (наприклад, завдяки підвищенню транспортної доступності навчальних закладів для дітей з віддалених районів).

Таблиця 2

Вищі навчальні заклади в Україні

Роки	Кількість закладів		Кількість студентів у закладах, тис.		Прийнято студентів, тис.		Випущено фахівців, тис.	
	I-II РА	III-IV РА	I-II РА	III-IV РА	I-II РА	III-IV РА	I-II РА	III-IV РА
2005/06	606	345	505,3	2203,8	169,2	503	142,7	372,4
2006/07	570	350	468,0	2318,6	151,2	507,7	137,9	413,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5	142,5	491,2	134,3	468,4
2008/09	528	353	399,3	2364,5	114,4	425,2	118,1	505,2
2009/10	511	350	354,2	2245,2	93,4	370,5	114,8	527,3
2010/11	505	349	361,5	2129,8	129,1	392	111	543,7
2011/12	501	350	356,8	1954,8	105,1	314,5	96,7	529,8
2012/13	489	349	345,2	1824,9	99,8	341,3	92,2	520

РА – рівень акредитації

Висновки. Необхідно розробити науково обґрунтовану методику розрахунку ефективності та результативності програм розвитку і модернізації освіти та розподілу на зазначені цілі бюджетних коштів. Корисним було б запровадження незалежної експертизи щодо перевірки реальної якості освіти та фактичного рівня підготовки осіб, що закінчили певний етап навчання. Подальший розвиток фінансування освіти має ґрунтуватися не на простому нарощуванні видатків, а на під-

вищенні їх ефективності з метою забезпечення належної якості освітніх послуг та можливостей рівного доступу населення до їх отримання впродовж всього життя. Адже недостатність державного фінансування освіти зменшує можливість населення отримати освіту, що в свою чергу призведе до кризи в кадровому забезпеченні та погіршенні якості робочої сили. Тому питання ефективності державного фінансування освіти є надзвичайно актуальним.

Список літератури:

1. Абалкин Л. И. Социальные приоритеты и механизмы экономических преобразований в России / Под ред. Л. Абалкина. – М. : Институт экономики РАН, 1998. – 126 с.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456 – VI – zakon1.rada.gov.ua
3. Василик О. Д. Бюджетна система України : підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – С. 125
4. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 1 / Ред. кол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
5. Економіка України: підсумки перетворень та перспективні зростання / За ред. акад. НАМ України В. М. Гейця. – К. : Форт, 2000. – С. 186.
6. Эренберг Р. Дж., Смит Р. С. Современная экономика труда. Теория и государственная политика. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – С. 318.
7. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 р., № 1060 – XII. [Електронний ресурс–Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.]
8. Кичко І. І. Макроекономічний механізм фінансування охорони здоров'я // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 71–76.
9. Конституція України: zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр
10. Комарова І. В. Фінансування освіти в Україні з бюджетів різних рівнів / Комарова І. В. – Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – № 2 (14). – 2011 р. – С. 125-130
11. Кундицький О. О. Регулювання фінансової бази відтворення факторів виробництва / О. О. Кундицький. – Львів : «Триада плюс», 2011. – 552 с.
12. Павлюк К. В. Роль бюджету у регулюванні соціально-економічних процесів у трансформаційний період в Україні // Наукові праці НДФІ. – 2007. – №1(38). – С. 14-29.
13. Статистичні дані ЮНЕСКО <http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/tableView.aspx>

Грициняк О. І.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

О РОЛИ БЮДЖЕТА В ФИНАНСИРОВАНИИ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Резюме

В данной статье рассматривается роль бюджетного финансирования в финансировании образования и науки Украины. Автор исследует сущность бюджета, его значение как макроэкономического инструмента влияния на экономическую политику государства. В статье показано влияние образования на рабочую силу, а также анализируется уровень бюджетных расходов по сравнению с европейскими странами.

Ключевые слова: образование, бюджет, расходы, финансирование, учебные заведения.

Hrytsunyak O. I.

Lviv National University of Ivan Franko

ABOUT THE ROLE BUDGET IN FUNDING FOR EDUCATION AND SCIENCE IN UKRAINE

Summary

This article examines the role of budget financing in the financing of education and science of Ukraine. The author explores the essence of the budget, its value as a macroeconomic tool to influence economic policy. The article shows the impact of education on labor, and analyzes the level of spending in comparison with European countries.

Key words: education, budget expenditures, financing educational establishments.